

PÁTOSZ ÉS ILLÚZIÓK NÉLKÜL AZ EMBERI JOGOKRÓL

TURGONYI ZOLTÁN

Honnan tudjuk, hogy léteznek emberi jogok? Az 1948-as *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* mindenféle magyarázat nélkül sorolja fel őket. A deklarációt előkészítő tanácskozások résztvevői egyetértettek e jogok elismerésében, csak megalapozásuk módját illetően álltak fenn közöttük nézeteltérések, hiszen különböző világnézetűek voltak. Így Jacques Maritain, a nagy neotomista gondolkodó javaslatára a „közös gyakorlat – eltérő elméleti hátterek” sémáját követték, nyitva hagyva az igazolás kérdését.¹ E döntésük azonban az ügy iránti lelkesedésükből fakadó túlzott optimizmusukon alapult, s reményük illúzióknak bizonyult, hiszen valójában már az e nyilatkozatban szereplő elvek és normák sem mind vezethetők le valamennyi világnézetből (például vannak olyan világ-vallások, amelyek tanaiból aligha következik a nemi vagy vallási alapon történő diszkrimináció tilalma), nem beszélve az azóta gombamód szaporodó újabb állítólagos emberi jogok némelyikéről. Megoldatlan maradt tehát az emberi jogok elméleti igazolásának kérdése, amelyre azóta sem született válasz. Éppen az időközben keletkezett válaszkísérletek sokfélesége mutatja, hogy még mindig nincs konszenzus abban, hogyan lehet (és lehet-e egyáltalán) bizonyítani az emberi jogok létezését. A nyugati világ éppen talán legfontosabb értékeinek valóságos voltáról képtelen számot adni.

ALAPTALAN JOGALAP

E válaszkísérletek rövid jellemzésére hamarosan sort kerítünk, de előbb próbáljunk meg saját feleletet adni az emberi jogok alapjáról szóló kérdésre! Mit is keresünk valójában? Az „emberi jogok” kifejezésben az „emberi” jelző arra utal, hogy olyan jogokról van szó, amelyek nem a tételes törvényből erednek, hanem ennek fölötté állnak, s mércéjeként szolgálnak. A „jogok” fogalmát pedig talán így ragadhatjuk meg: *jogom van X magatartásra* (amely lehet valaminek a megtétele, birtoklása vagy élvezete), *ha nem kötelességem tartózkodni X-től, és mások meghatározott körének kötelessége engem X gyakorlásában* (közvetlenül vagy intézményeken keresztül) *támogatni*. Ha e támogatás merőben passzív, tehát a többiek csak eltérni kötelesek, hogy X-et gyakoroljam, negatív jogról

1 Vö. Jacques MARITAIN: *L'Homme et l'État*. Presses Universitaires de France, Paris, 1965. 69–73.

a posztmodern nem hagy teret az objektív értékeknek

beszélünk, míg ha más emberek aktívan kötelesek engem segíteni X gyakorlásában, pozitív joggal állunk szemben.² (Az elsöre lehet példa a vallásszabadság, a másodikra a különféle szociális jogok.)

A jogok tehát leírhatók kötelességek és kötelességhiányok kombinációiként. Ha tisztázzuk, milyen kötelességek léteznek, ennek nyomán a jogok is világossá válnak. Minthogy most az *emberi* jogok képezik vizsgálódásunk tárgyát, azokat a kötelességeket kell megtalálnunk, amelyek szintén nem a tételes törvényből erednek, hanem ennek fölötté állnak, s mércéjét képezik.

A hagyományt követve Istenben, illetve a Tőle származó természetjogban jelölhetnénk meg e kötelességek forrását, ám a mai Nyugaton ez az út már nem járható. A liberalizmus egyebek között éppen azért vált lehetségessé, mert előbb abban a kérdésben alakult ki gyakorlatilag megoldhatatlan nézeteltérés, hogy melyik vallás vagy felekezet tanítása szól helyesen Isten mibenlétéről, kultuszának előírásairól és az Óáltala megkövetelt erkölcsi normákról, később, a 18. század során pedig az európai filozófia főárama annak kimondásához is eljutott, hogy Isten létezése maga sem bizonyítható, s ennek nyomán fokról fokra az ateizmus is szalonképes lehetőséggé vált a nyugati világban, az államok pedig ezzel összefüggésben mára hivatalosan a világnézeti semlegességet és az ennek megfelelő módszertani ateizmust tették magukévá. A továbbiakban magam is alkalmazkodni fogok érvelésemben ehhez a helyzethez, Istent „zárójelbe téve” és módszertani ateizmust alkalmazva. Ennek egyik oka az, hogy – bármit gondolok is az istenérvek meggyőző erejéről – úgy vélem, ezek az érvek el se jutnak kortársaink zöméhez, egyszerűen azért, mert hatalmas kínálat van különböző vallásokból és egyéb világnézetekből, s a mai átlagembernek sem ideje, sem energiája, sem megfelelő képzettsége nincs ahhoz, hogy mindegyiket kellő alapossgal megismerje, majd észérvek alapján válasszon közülük. Ezért aztán nem számíthatunk arra, hogy az Isten létét (esetleg a keresztény kinyilatkoztatás igaz voltát) feltételező érvek sokaknál meghallgatásra találnának. Így korunk nyugati világát egyfajta „kényszerű gyakorlati agnoszticizmus” jellemzi.³

A másik ok az, hogy megpróbálom szaván fogni korunk liberalizmusát, megvizsgálva, hogy a világnézeti semlegesség és a módszertani ateizmus elfogadása esetén valóban az emberi jogok kultuszának ma ismeretes formájához kell-e eljutnunk, ha következetesen gondolkodunk.

MÓDSZERTANI ALAPOK

Vannak-e az embernek a tételes törvénynél magasabb forrásból származó kötelességei? Ha nem indulhatunk ki abból, hogy a világnak van tudatos tervezője, akinek valamiféle célja lenne az egészszel, akkor az embereknek sem tulajdoníthatunk valamiféle olyan rendeltetést, amelyet egy felettük álló erő határozott meg, s amely kötelességek alapja lehet.⁴ Az univerzum nem „akar” minket, és nem „kíván” tőlünk semmit. Azt sem mondhatjuk, hogy léteznek „objektíve értékes” dolgok. Az értékesség ugyanis nem olyan módon tulajdonsága egy dolognak, ahogyan például egy tárgynak tulajdonsága az alakja vagy a mérete; *viszonyt* fejez ki, amely egy értékelő alany és az értékelt dolog között áll fenn, s amely végső soron az alany preferenciáin alapul, nem pedig az adott dolog inherens vonása.⁵ De nem csupán ezért feltételezem a továbbiakban azt, hogy nincsenek objektív értékek, hanem ugyanabból az okból is, amely Isten létezésének zárójelbe tételére készített: a minden tekintetben relativizmusra, szkeptizmusra, agnoszticizmusra, antirealizmusra stb. hajlamos posztmodernitás a liberalizmusnak sem hagy teret objektív értékek feltételezésére, emellett az

² E jogfogalom tehát úgy is felfogható, mint a „puszta szabadság” és a „szigorú értelemben vett jog” egyfajta összeolvasztása. Vö. Joel FEINBERG: *Társadalomfilozófia*. ford. KROKOVAY Zsolt, Osiris, Bp. 1999. 88.

³ Minderről bővebben: TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam*. Kairosz, Bp. 2021. 13–20.

⁴ Ugyanez vonatkozik természetesen az esetleges földönkívüli civilizációkra is, amelyek létezésétől azonban a jelen cikkben eltekintünk; kizárni nem lehet, de e pillanatban nincs gyakorlati jelentősége a számunkra.

⁵ Az objektív értékek nemlétéről (s e nemlétnek a kereszténységgel való összeegyeztethetőségéről) részletebben lásd: *Uo.* 23–42.

Emberfia – A reimsi katedrális gótikus szobrai (Pixabay)

efféle értékekről folyó vita is a világnézeti kérdésekhez tartozik, amelyekben a következetes liberális politika ugyanúgy nem foglalhat állást, mint az Isten létéről zajló polémiákban.

Am ha objektív értékek és az emberekénél magasabb rendű normák nincsenek is, objektíve *kitüntetett* cselekvési módok vannak: azok, amelyek az emberi civilizáció fenntartását szolgálják. Enélkül ugyanis *semmiféle* érték és norma nem lehetséges, ha egyszer mi, emberek vagyunk az egyedüli értéktételezők és normaelőírók. Ha azt akarjuk, hogy *egyáltalán* legyenek az univerzumban értékek, akkor e civilizációt is akarnunk kell. Emellett azt is vélelmezhetjük, hogy az emberek többsége saját preferenciái alapján igenli az emberiség történelmének folytatódását (a jelen sorok szerzőjével együtt). Feltételezhetjük, hogy még a liberálisok zöme is e civilizáció tartós létét kívánja. Tekintsük tehát ezt választott közös alapértékünknek a továbbiakban. (Természetesen a „liberalizmus” szó használata leegyszerűsítő, hiszen sokféle liberális irányzat volt és van; jelen írásban e szót elsősorban a ma uralkodónak mondható egalitárius liberalizmus különböző formáinak jelölésére használjuk. Azzal is tisztában vagyunk, hogy létező civilizációnk tartós fennmaradásának akarata sem objektív érték, s nem is az univerzum „akarja”; pusztán a mi preferenciáink alapján lehet érték.)

Az emberi civilizáció fennmaradásának igenlése azt jelenti, hogy nem a merőben biológiai szinten zajló lét- és fajfenntartást kívánjuk, hanem sajátosan emberi szükségletek ugyancsak sajátosan emberi módon való kielégítését (amire olyan tevékenységek szolgálnak, mint a tudomány vagy a művészet).⁶ Mindezek kibontakozása és gazdagodása egy történelmi folyamat során zajlik, annak köszönhetően, hogy az emberi tevékenység eredményei tárgyasulnak,

⁶ Erről és a továbbiakról lásd: Uo. 117–127.

azaz önállósulnak létrehozóiktól, túlélnek őket, s így átörökíthetők a következő nemzedékekre. E tárgyasulások összességét nevezzük a továbbiakban kultúrának. Ennek köszönhetően van az embernek – szemben az állatokkal – történelme: nem kell minden generációnak a szülei életét ismételnie, hanem beleszületünk a kultúrába, nevelkedésünk során elsajátítjuk az elődök által addig felhalmozott szellemi tárgyasulásokat,⁷ s mi is folytatjuk a kultúra további építését. Ez – és a munkamegosztás szükségessége – teszi érthetővé, hogy az ember társadalomra utalt lény. A történelem során nő a világ felett gyakorolt racionális ellenőrzésünk. Ez különösen azért fontos, mert ha nem tételezhetjük föl az univerzum tudatosan tervezett voltát, akkor semmi okunk sincs abban bízni, hogy e világ „emberre szabott”. Nemcsak rendeltetés nem ír elő számunkra, hanem a mi saját céljaink iránt is közömbös. Nem működnek benne olyan „emberbarát” automatizmusok, amelyek biztosítékot nyújtanának arra, hogy céljainkat könnyen, küzdelmek, erőfeszítések, kompromisszumok, áldozatok, ellentmondások, emberi konfliktusok stb. nélkül érjük el, vagy arra, hogy *egyáltalán* elérjük őket. A világ e nem-emberközpontú voltának szem előtt tartását nevezem módszertani dezantropocentrizmusnak, amely a módszertani ateizmus velejárója. A mondottak jegyében világos, hogy csak magunkra számíthatunk.⁸ Ezért kell az objektív valóságról minél hübb képet kapnunk, s így nyert ismereteink birtokában felelősen döntenünk.

Társadalomra utaltságunk miatt viselkedésünket egymás számára legalább nagy vonalakban kölcsönösen biztonságossá és kiszámíthatóvá kell tennünk. Ezért (is) van az erkölcs, amelynek *egyik* funkciója az egyének védelme a tág értelemben vett *kár* elszენvedésétől. A klasszikus liberális nézet szerint ebben nagyjából ki is merül az államilag képviselendő erkölcsi kötelességek köre: az egyén bármit megtehet, amíg más egyének nem okoz kárt. Valójában azonban e „kárelv”⁹ önmagában kevés, hiszen vannak olyan magatartások, amelyek konkrét egyének nem okoznak kárt, s mégis a civilizáció szempontjából nemkívánatos eredményre vezethetnek. Egy a családalapításról tudatosan lemondó, a szexualitást csak élvezetforrásnak tekintő szerelmespár például senkinek nem okoz kárt köznap értelemben, de ha túl sokan élnek így, ez a gyakorlat népességfogyást eredményezhet. Van tehát az erkölcsnek egy másik funkciója is: a társadalom mint olyan fennmaradásának és fejlődésének elősegítése. Ennek része mind a népesség újratermeléséről való gondoskodás, mind a kultúrát alkotó tárgyasulások megőrzése és további gazdagítása, mind a társadalom természeti feltételeinek megóvása.

Ha a választott célunknak, az emberi civilizáció fennmaradásának megfelelő feladatokat nevezünk a továbbiakban kötelességeknek, akkor *e kétfunkciós erkölcs* jegyében kell eljárunk.

A fenti megfogalmazás meglehetősen általános, de látni fogjuk, hogy nem is nagyon lehet a kortól és a földrajzi helytől elvonatkoztatva ennél sokkal jobban konkretizálni a kötelességeket. Ám így a belőlük levezetett jogok sem lesznek olyan értelemben egyetemesek, hogy bármely koron és népen számonkérhető lenne a tiszteletük, ezért el kell ismernünk, hogy nem léteznek emberi jogok *abban az értelemben*, ahogyan az *Emberi jogok egyetemes nyilatkozata* feltételezi azt, hiszen ennek szövege szerint minden egyes ember már pusztán embernek születése alapján birtokolja őket, s nincs utalás arra, hogy földrajzi helyek és történelmi korok függvényében változna a tartalmuk.

7 A szellemi tárgyasulásokat – szemben a fizikaiakkal (amelyenek például a használati tárgyak vagy az épületek) – tudatok hordozzák, de ezek az egymást követő nemzedékek során cserélődnek; ilyen szellemi tárgyasulások a szokások, készségek, normák, ismeretek, nyelvek stb.

8 A hívő olvasót ez a mondat talán megbotránkoztatja. De ne feledjük, hogy most Isten „zárójelben van”, a módszertani ateizmus alapjaira helyezkedtünk. S arra is gondolnunk kell, hogy a hagyományos keresztény felfogás szerint Isten mindig másodlagos okok (tehát e világi tényezőök) által cselekszik, amelyek között a mi – ismereteink birtokában hozott – döntéseink is ott vannak. Minden e világi esemény egyszerre történik e világi okok következtében és egy másik síkon Isten mint Első Ok működésének eredményeként, s nekünk a tevékenységünk során csak az előbbiekkal van közvetlenül dolgunk, ezek szintjén kell megoldanunk feladatainkat. Ebben az értelemben tehát a következetes keresztény is módszertani ateista. Loyolai Szent Ignác híres mondása szerint úgy kell imádkoznunk, mintha minden Istenen múlna, de úgy kell munkálkodnunk, mintha minden rajtunk múlna. Vö. *Uo.* 221–241.

9 Ennek klasszikus formáját John Stuart Mill fogalmazta meg, de végső soron az arany szabály modern változatának is tekinthető. Vö. *Uo.* 53–54. és 84–100.

A már említett Maritain felismerte e problémát. Rámutat, hogy a rabszolgaság megengedhetetlennek nyilvánítása lehetetlen volt mindaddig, amíg a technikai fejletlenség szükségessé tette ennek az intézménynek a fenntartását.¹⁰ Annak érdekében, hogy mégis megőrizhesse az emberi jogok örökérvényűségét és egyetemességét, különbséget tesz a jogok *birtoklása* és *gyakorlása* között; a jog elidegeníthetetlensége csak a *birtoklás* megszüntethetetlenségét jelenti, míg bizonyos korokban és szituációkban előfordulhat, hogy egy jog *gyakorlását* éppenséggel *nem szabad* lehetővé tenni: az ó- és középkorban az ingyenes neveléshez való jog általános gyakorlása csak a társadalom tönkretétele árán lett volna lehetséges, ezért Maritain szerint az igazságosság kívánta meg, hogy az emberek ne gyakorolják e jogukat.¹¹ De akkor úgy is fogalmazhatunk: azoknak, akik a kérdéses korokban erről dönthettek, *nem volt kötelességük* biztosítani a társadalom egésze számára az ingyenes nevelést, sőt *kötelességük volt nem biztosítani*, a többieknek pedig kötelességük volt ezt nem igénybe venni. Ám ezt így valójában egyáltalán nem nevezhetjük jognak, ha ragaszkodunk saját jogfogalmunkhoz. Ráadásul azt Maritain is vallja, hogy a jog fogalmának szerves része *mások* azon *kötelessége*, hogy a szóban forgó magatartás gyakorlásában annak alanyát támogassák,¹² tehát ha e kötelesség nem áll fenn (sőt, épp egy ellenkező kötelesség áll fenn), akkor igazából neki is úgy kellene fogalmaznia, hogy itt nem beszélhetünk jogról, s hogy a csak „birtokolt”, de nem „gyakorolható” jog valójában *egyáltalán nem jog*. Következesebb tehát elismerni, hogy a jogok helyhez és korhoz kötöttek lehetnek.

Ettől még nevezhetjük *valamilyen értelemben* emberi jogoknak azokat a jogokat, amelyeket a fenti kétfunkciós erkölcsnek megfelelő kötelességekből le lehet vezetni, s e jogokat és kötelességeket mondhatjuk együttesen a *természetjog* mint normarendszer részeinek, hiszen az *emberi természet* vonásainak felelnek meg,¹³ s az ezt fenntartó *emberi civilizációt* működtetik, amelynek megőrzését célunkul tűztük ki. Ám el kell ismernünk, hogy az ennek biztosítása végett a mai tudásunk és lehetőségeink alapján kifejtett normák nem történelemfeletti. Még ha egészen általános formában fogalmaznánk is meg őket, például a második funkciónak egyszerűen a „Biztosítsd a társadalom fennmaradását!” paranccsal szereznék érvényt (a konkretizálást az egyes korokra és népekre bízva), az első funkciót pedig nagyjából a Tízparancsolat második köztáblájának megfelelő elemi normák előírásával intéznék el, akkor is be kellene látnunk, hogy az így nyert normarendszert gyakorlatilag lehetetlen volt a teljes történelem során egészében betartani. Szűkösek voltak a rendelkezésre álló erőforrások, ami elkerülhetlenné tette mind az egyes társadalmakon belüli olykor brutális elnyomást, mind a társadalmak közötti véres konfliktusokat, s ezeknek az is gyakori oka volt, hogy az emberek önhibájukon kívül igaznak és bizonyítottnak vélték hamis és/vagy bizonyítatlan (sőt talán bizonyíthatatlan) világnézeteket, amelyeket az igazság iránti tiszteletből próbáltak másokra ráerőszakolni. Mára e konfliktusforrások jelentős része kiküszöbölhetővé vált, s aligha lehet tagadni, hogy ez nagyrészt a Nyugatnak köszönhető. Az itteni tudomány és technika fejlődése tette mára lehetővé, hogy jelentősen csökkenjen a természetnek való kiszolgáltatottságunk,¹⁴ s hogy összhangba lehessen hozni egymással a népesség és az erőforrások nagyságát (a születésszabályozással és az élelmiszer-termelés megnövelésével). Természetesen más kultúrkörökben is születtek fontos eredmények, de a Nyugat alakított ki olyan társadalmi és gazdasági rendszert, amely szerkezeténél fogva ösztönözte a tudományos-technikai haladást (s ebben annak is része volt, hogy a kereszténység pozitívan értékelte az anyagi világot, s maga is képviselte a módszertani

a jogok
helyhez kötöttek

10 Jacques MARITAIN: *La loi naturelle ou loi non écrite*. Éditions Universitaires Fribourg Suisse, Fribourg, 1986. 190.

11 MARITAIN: *L'Homme... I.m.* 94–95.

12 Jacques MARITAIN: *Neuf leçons sur les notions premières de la philosophie morale*. Librairie Pierre Tequi, Paris, 1964. 166.

13 Ez egyebek között abban tér el a természetjog hagyományos formájától, hogy nem tartalmaz Isten iránti kötelességeket, s nem is Tőle eredeztetjük. Vö. TURGONYI: *I.m.* 20–22. és 115–218.

14 Nem ellenérv az ökológiai válságra való hivatkozás. Ökológiai felelőtlenség más korokban és kultúrákban is volt (vö. TURGONYI Zoltán: Szeressék-e a keresztények a himlővírusokat? *Liget*, 2000/10. 54–63.), viszont a modern Nyugat tudatosította ezt az egész problémakört, s tenni is próbál a válság megoldásáért.

MOLE & THOMAS
915 MEDINAH BLDG.
CHICAGO, ILL.

HUMAN STATUE OF LIBERTY
13,000 OFFICERS AND MEN
AT
CAMP DODGE, DES MOINES IA.
COL. WM. NEWMAN, COMMANDING
COL. RUSH S. WELLS, DIRECTING.

Jogot formálni – Amerikai tisztek és legénység élőszobra Camp Dodge-ban (Iowa állam) az I. világháború utolsó évében (J. Paul Getty Museum)

ateizmust). Mindez elvileg akár örökre okafogyottá tehetné az erőforrásokért és területekért vívott háborút. De az említett „kényszerű gyakorlati agnoszticizmus”, a vele kapcsolatos tolerancia, világnézeti szabadság, a politikai és a vallási közösség határozott szétválasztása stb. is olyan *nyugati* (saját, sokszor keserves tapasztalataink – lásd a reformációt követő vallásháborúkat – nyomán született) vívmányok, amelyek hozzájárulhatnak a konfliktusok csökkentéséhez,

hiszen elejét vehetik a világnézetek erőszakos terjesztésének. S a csak evilági tényezőkkel s ezek alapján hozott felelős emberi döntésekkel számoló, már említett módszertani ateizmus is nyugati vívmány, miközben az egész emberiség számára hasznos. Ugyancsak a Nyugatnak köszönhetőek azok a fentiek nyomán kialakított értékek és intézmények, amelyekkel a mondottakat globálisan is elismertekké lehet tenni.

Az összes kultúrkör követett el olyan tetteket (mind a saját tagjaival, mind a többi kultúrkörrel szemben), amelyeket ma bűnnek szokás tartani. A Nyugat sem kivétel ez alól, de itt legalább ennek árán megszülettek azok az eszközök, amelyeknek köszönhetően ma már elvben az egész emberiség elkerülhetné a bűnöket és a velük járó szenvedéseket, és amelyek – mint láttuk – sok más szempontból is fajunk egészségének javára válnak.

Azon, hogy a történelem ilyen ellentmondásos, nem botránkozhatunk meg, ha megértjük a módszertani dezantropocentrizmust. Ha egyszer a világ nem eleve emberre szabott, miért lenne a történelem harmonikus, egyenesvonalú haladás? Látnunk kell: *ma már* megfogalmazhatunk az említett kitűzött célunk érdekében olyan (részben végleges) normákat, amelyek a múltban nem érvényesülhettek (sőt olykor tagadásuk szolgálta a civilizáció fejlődését), és amelyeket történetietlen moralizálás volna a múlt szereplőin számonkérni, ahogyan napjaink szobordöntögetői teszik. Akiken viszont meg lehet botránkozni, mert ők már a nyugati kultúra vívmányainak ismeretében teszik, amit tesznek. El kell fogadnunk, hogy van bizonyos történelmi változás az erkölcs területén.¹⁵

a történelem
nem egyenesvonalú
haladás

EMBERI JOGOK ÉS KÖTELESSÉGEK

Hogyan jutunk el a mondottakból az emberi jogokhoz? Természetesen most nem vezethetjük le ezek mindegyikét. Egyetlen példával, az élethez való joggal szemléltetjük eljárásunkat (a rövidség kedvéért némileg leegyszerűsítve).

Az emberi együttélés és kooperáció által megkívánt rend nem állhatna fenn, ha nem várhatnánk el, hogy ne érjen minket fizikai támadás morális közösségünk más tagjainak részéről.¹⁶ Ám e rendet az is veszélyeztetné, ha az ellene irányuló támadásokat se volna szabad erőszakkal elhárítani, szükség esetén akár emberölés árán is. Ezért alakult ki az a felfogás, hogy a rend elleni támadást (akár egyéni bűncselekmény, akár igazságtalan háború formájában fenyegeti e rendet) meghatározott körülmények esetén öléssel is szabad vagy éppen kötelező megelőzni, sőt büntetni. Most vegyük úgy, hogy ennek megfelelően igazolható egyfelől a hagyományosan „jogos védelemnek”, „igazságos háborúnak”, halálbüntetésnek nevezett három eset megengedettsége, másfelől az emberölés minden más esetének tilalma, s az utóbbiak áldozatait nevezzük „ártatlannak”.¹⁷ Ennek megfelelően mindenkinek egyrészt kötelessége tartózkodni az ártatlanok megölésétől, másrészt kötelessége szükség esetén (a tételes jogban szabályozott módon) szerepet vállalni (amely a pusztá eltűréstől a katonaként vagy hatósági közegként stb. való tevőleges közreműködésig terjedhet) a nem ártatlan személyek megölésében, harmadrészt, ha maga tartozik a nem ártatlanok közé, erkölcsileg köteles elfogadni az erőszakos halált.¹⁸ Míg azonban valaki ártatlan, nem köteles elfogadni az erőszakos halált, mások pedig kötelesek a fentiek értelmében tartózkodni életének erőszakos elvételétől. Ez utóbbi állítás pedig a korábbiakban mondottak szerint egyenértékű annak kijelentésével, hogy az ártatlannak joga van az erőszakos haláltól való mentesítésre. Ez persze még nem teljesen azonos az élethez való joggal, hiszen nemcsak

15 Az erkölcs történetiségéről lásd: TURGONYI: *Természetjogállam. I.m.* 128–151.; ennek a katolicizmussal való összeegyeztethetőségéről: *Uo.* 273–296.

16 E morális közösség bővülése történelmi tendencia. Az ősidőkben a kis méretű csoportokon kívülieket a csoporttagok olykor még embernek sem tekintették. Ma viszont, legalábbis nyugati felfogás szerint, már az egész emberiség egyetlen morális közösséget alkot.

17 Az indoklásról részletesen írtam másutt: *Uo.* 152–173., 202–203., 246–253., 257–272. és 282. Ugyanitt az olyan vitatott kérdéseket is érintem, mint az abortusz és az eutanázia.

18 Ez talán furcsán hangzik, de a kérdés ilyen megközelítésére van precedens. Aquinói Szent Tamás szerint például az igazságosan halálra ítélt ember erkölcsileg köteles elfogadni sorsát, s bűnt követ el, ha ellenszegül az ítélet végrehajtásakor. *Summa Theologiae. II–II., q. 69., a. 4.*

a szorosan vett emberölés okozhatja idő előtti halálunkat, hanem elemi csapások, balesetek, állatok támadásai, éhezés vagy betegségek is. Természetesen ilyen esetekben is igaz, hogy a bajba jutott személy nem köteles elfogadni a halált, viszont kérdéses, hogy vannak-e olyan személyek, akik kötelesek őt e halált el nem fogadó magatartásában támogatni, magyarán szólva segíteni rajta, hiszen ekkor állna fenn egyszerre az illető részéről „kötelesség hiány”, mások részéről pedig kötelesség, ami ahhoz kell, hogy jogról beszélhessünk. A válasz mindig attól függ, hogy az adott típusú életveszélyt korunkban el lehet-e rutinszerűen hátrítani elvben minden ember esetében, megvannak-e ehhez a technikai, szervezeti, pénzügyi stb. feltételek. Ha igen, s ha ezért csak mulasztásból fakadóan hibás vagy éppenséggel szándékosan rossz emberi döntések okoznak ilyenkor halált, akkor az adott típusú életveszély elhárítása a dönteni illetékes személyek kötelessége, s így elmondható, hogy a bajba jutott embernek joga van az életmentő segítséghez.¹⁹ Ez utóbbi (a történelmi feltételektől függő mértékben és módon érvényes) jog és az erőszakos haláltól való mentesség előbb említett joga együttesen alkotják az élethez való jogot.²⁰

Lássuk röviden az erkölcs második funkciójával közvetlenül összefüggő kötelességek és jogok viszonyát is! Az egyik kötelesség nyilvánvalóan a civilizáció természeti feltételeinek megőrzése. Következnek-e ebből jogok a jelen írásban használt jogfogalmunk szellemében? Talán igen.²¹ De sokkal fontosabb az, hogy milyen jogot zár ki a természeti feltételek megőrzésének kötelessége: az emberek jogát mindazon magatartásokra, amelyek e feltételeket veszélyeztetik. És hasonló a helyzet az erkölcs második funkciójával kapcsolatos többi kötelesség esetében is.

Lássuk most ezek közül az ember kultúrára utaltságából adódó kötelességeket! A világ feletti racionális ellenőrzésünk fenntartása és növelése már önmagában véve is megköveteli a múltban szerzett ismereteink és ezek nyomán kialakított eszközeink, módszereink, készségeink megőrzését. Itt nemcsak a természettudományokra és a szoros értelemben vett technikára gondolok, hanem a társadalom, az emberi kapcsolatok, a politika stb. területére is, hiszen itt is fontos a folyamatok fölötti racionális kontroll. Különösen ez utóbbira tekintettel lényeges, hogy ne csupán az értelmi, hanem az erkölcsi erényeket is megőrizzük. Ez annak a gazdasági és szellemi háttérnek a fenntartásához is elengedhetetlen, amely biztosítja az emberi szükségletek és tevékenységek gazdagságát és ezzel együtt a választható lehetséges életformák sokféleségét.

A mondottak jegyében tehát alapvető emberi kötelesség az igaz ismeretek megőrzése és a valóság további feltárásának biztosítása, tehát senki sem folytathat „emberi jogaira” hivatkozva ennek ellentmondó tevékenységet, mondjuk történelemhamisítást, az „eltörléskultúra” (*cancel culture*) képviselőjét vagy a tudomány cenzúrázását,²² sem pedig az egész emberiséget szolgáló fontos vívmányok eltüntetését azon az alapon, hogy az állítólag „bűnös” nyugati világ termékei. Ugyanígy emberi kötelességünk olyan hagyományos erények kialakítása és megőrzése, mint a megbízhatóság, a pontosság, a szorgalom, a kitartás, a munkaszeretet, a fegyelem, az önuralom stb., s nem lehet bizonyos csoportokhoz tartozó személyek „emberi joga” a felsorolt és más hasonló tulajdonságokat elutasítani saját hagyományaikra vagy éppen – fordított rasszizmusként – örökletes biológiai adottságaikra hivatkozva, mondván, hogy a felsoroltak valójában csak a fehér ember jellemzői. E tulajdonságok létfontosságúak a dezentropocentrikus világban, ahol az emberiség csak magára számíthat. Még akkor is, ha eredetileg valóban csak a fehéreket jellemeznék, mindenki másnak is igyekeznie kellene magáévá tenni ezeket; ám valójában, természetesen, valamilyen mértékben már eddig is minden kultúrkörben jelen kellett lenniük,

19 A részletes szabályozást a tételes jog végzi, a természetjog csak azt az általános kötelességet írja elő, hogy növeljük a segítségnyújtás lehetőségét, mivel ez biztonságosabbá teszi, s így javítja a civilizáció működését.

20 Ez persze a társadalom mint olyan számára is előnyös, hiszen a biztonság növelésével javítja a kooperációt, s így segíti a fejlődést. Az erkölcs két funkciója között tehát nincs éles határ.

21 Például beszélhetünk esetleg valamennyiünk jogáról az egészséges környezethez, amelynek biztosítása persze egyúttal valamennyiünk kötelessége is. Állati és növényi jogok elismerése azonban értelmetlen. Erről bővebben: TURGONYI: Szeressék-e... I.m. és TURGONYI Zoltán: Az állatfészadaditástól a dekonstruktív ökológiáig. *Liget*, 2001/9. 84–96.

22 Semmiféle egyéni vagy csoportérzékenység nem jogosíthat fel erre, mert az emberi célok iránt közömbös világban életbevágóan fontos az objektív valóság ismerete, s az ennek alapján való felelős cselekvés.

hiszen a célirányos tevékenység, amely általános emberi jellemző, lehetetlen, ha a felsoroltak *teljesen* hiányoznak valakiből.

Az erkölcs második funkciójához tartozó harmadik kötelesség a népesség újratermelése. Ennek történelmileg bevált kerete a hagyományos értelemben vett házasságon alapuló család. Egy dezantropocentrikus világban semmi garancia nincs arra, hogy ha ezt megszüntetjük vagy akár csak relativizáljuk, s így siettetjük bomlását, akkor helyette a spontán kulturális evolúció útján majd magától kialakul valamilyen újabb, ugyanilyen jól működő forma. A józan ész tehát azt diktálja, hogy az aktuálpolitikai jelszavak („antidiszkrimináció”) jegyében folytatott meggondolatlan emberkísérletek helyett a család meglévő formáját óvjuk. Jelenlegi ismereteink fényében ez emberi kötelességünk, s így nem minősülhet emberi jognak semmi olyan tevékenység, amely ezt az intézményt fenyegeti.²³

Ezzel összefüggésben kell tárgyalni a migrációhoz való állítólagos emberi jogot is. Választott célunk, a civilizáció fenntartása érdekében emberi kötelességünk a korábban említett nyugati vívmányok megőrzése, ennek – tekintettel a korokban terjedő Nyugat- és fehérelenességre – *napjainkban* az az egyetlen biztos módja, ha a nyugati identitású, a nyugati mentalitást képviselő, ennek jegyében szocializálódott emberek társadalmát óvjuk meg, tudatosítva bennük történelmi szerepüket, s úgy nevelve őket, hogy büszkéek legyenek európai kulturális gyökereikre. Ez elsősorban úgy történhet, ha maguk a nyugati családok gondoskodnak a népesség újratermeléséről. A Nyugattal szemben ellenséges, új hazájuk múltjával közösséget nem vállaló, integrálódni nem kívánó, párhuzamos társadalmakban élő bevándorlók, ha többségbe kerülnek, olyan társadalmat alakítanak majd ki, amely nem őrzi többé a nyugati szellemi örökséget, s ez nyom nélkül tűnik el a Földről. Ha közben a világ a haditechnikánkat megtartja, az ennek birtokában, de az európai értékektől és intézményektől már nem fékezve egymásnak feszülő kultúrkörök és népek harca akár az emberiség pusztulását is okozhatja. Ennek megfelelően ma nem nevezhetjük emberi jognak a korlátozások nélküli, bárhonnán bárhová irányuló migrációt.²⁴

Míg a társadalom fennmaradásával kapcsolatos kötelességek közül a természeti feltételek megóvásának ügyét korunk nyugati világának közvéleményformálói zömmel magukévá teszik (sőt, sokszor túlzó, szélsőséges formában képviselik), a másik két kötelességgel meglehetősen mostohán bánik a mai liberalizmus, pedig ezzel saját sírját ássa, hiszen a Nyugat történelmi vívmányait létrehozó erények eltűnése azt a gazdasági és kulturális virágzást is megszünteti, amely nélkül nem lehetséges az életformák mai gazdagsága, s így elvesznek a liberalizmus számára kulcsfontosságú *szabad életforma-választás* potenciális *tárgyai*, míg a hagyományos család intézményének hanyatlása miatti népességfogyás ugyanezen választás *alanyainak* számát fogja csökkenteni; s már azt is láttuk, hogy mindezen nem segíthet a migráció (sőt csak súlyosbítja a helyzetet).

A PROGRESSZIÓ JOGTALANSÁGA

Miért ragaszkodik mégis a mai liberalizmus a saját halálának (és ezzel egyben a Nyugat pusztulásának) siettetéséhez? Részben azért, mert sokan valószínűleg egyszerűen a saját gazdasági vagy politikai hatalmuk rövid távú növelése érdekében manipulálják vagy irányítják más módon a választókat és a közélet szereplőit, minden magasabb eszme iránti elkötelezettség nélkül: valójában még a liberalizmus értékeiben sem hisznek, és a Nyugat vagy akár az emberiség jövőjével sem törődnek. Órájuk nem fognak hatni az érveink. De remélhetőleg szép számmal vannak olyanok is, akik őszintén elfogadnak bizonyos „nemes-

kötelességünk
a család jelenlegi
formájának megóvása

23 Vö. TURGONYI: *Természetjogállam. I.m.* 190–201.

24 Ez nem mond ellent az élethez való jog kapcsán írottaknak. A nem nyugati országok gondjait helyben kell megoldani, a Nyugat ebben segíthet. Ennek is akadálya a migráció: ha ez egy bizonyos mértéket túllép, összeomlik a közbiztonság, a gazdaság, a tudomány stb. a nyugati világban, amely így nem lesz többé képes segíteni a rajta kívül lakókon.

nek” tekintett célokat, a „szabadság”, az „egyenlőség”, az „emberi jogok” és más efféle értékek szolgálatát, amelyek helyesnek tartása az utóbbi mintegy kétszáz év során annyira beleivódott a nyugati köztudatba, hogy az emberek túlnyomó többségének eszébe sem jut erre rákérdezni. Őket talán lehet gondolkodásra készíteni és meggyőzni arról, hogy ha abszolutizálják és minden más szempontot fölülrókként kezelik a nevezett értékeket, ezek önrombolóak lesznek, míg saját előfeltételeik érdekében való korlátozásukkal megmenthetők.

Ennek kapcsán kell felhívni a figyelmüket arra, hogy a liberális értékek (mint bármely más érték) csakis akkor érvényesülhetnek, ha létezik egy civilizáció, amely elismeri és tiszteli őket, e civilizáció fenntartása viszont többletköteleességeket ró ránk (az egyének egyenlőségének vagy csak a kárelv által korlátozott szabadságának tiszteletén kívül), jelesül azt is érvényesítenünk kell, amit feljebb „az erkölcs második funkciójának” neveztem: külön kell gondoskodnunk arról is, hogy a társadalom mint olyan fennmaradjon és virágozzon. Ez persze a ma megszokottakon kívül további korlátozásokat jelent: nem lehet a többi életformával és világnézettel egyenlőként kezelni azokat, amelyek veszélyeztetik a civilizációt, s az egyén szabadságának sem csupán a többi egyén szabadsága a határa, hanem a civilizáció érdekeit sem sértheti. Erre tudatosan

kell odafigyelni, hiszen a saját elméleti hátterét komolyan vevő mai liberalizmus nem számolhat egy emberre szabott világgal, ahol olyan automatizmusok hatnak, amelyek akkor is fenntartják a társadalom működését, ha mi csak az egyenlőség és/vagy a szabadság ügyének előmozdításával foglalkozunk. Ez persze a liberális értékek átalakítását, korlátozását, más szempontokkal

együttesen történő érvényesítését kívánja, amelynek viszont semmi akadálya, ha egyszer (megint csak a liberalizmus világnézeti semlegességével összhangban) abból indultunk ki, hogy az értékek nem objektívek, hanem merőben emberi alkotások. A liberalizmus tehát saját fennmaradása érdekében elméleti nehézségek nélkül korlátozhatja saját alapvető értékeit (mind a korábban középpontban álló szabadságot, mind a napjainkban előtérbe került egyenlőséget). Így egy olyasféle rendszer jöhetne létre, amely megőrzi a világnézeti pluralizmust²⁵ (ennyiben a régi liberalizmusra emlékeztetne), viszont erkölcsi téren a mai liberalizmusnál többet követelne a civilizáció fennmaradása érdekében (továbbra is lehetővé téve azonban az ezt nem veszélyeztető életformák szabad választását). Nem bizonyos, hogy az így létrejövő valamit még mindig liberalizmusnak kell nevezni, de nem is ez a lényeg, hanem a nyugati történelem valódi vívmányainak megmentése az egész emberi civilizáció fennmaradásának érdekében.

AZ ÉSZJOG HATÁRAI

A teljesség kedvéért azonban röviden meg kell vizsgálnunk, nem lehetséges-e olyan racionális érvelésmód,²⁶ amellyel bizonyítható, hogy az emberi jogok nem pusztán egy tőlük különböző célnak alárendelve alapozhatók meg, hanem önértékeként is, és hogy ezzel összefüggésben felülírnak minden más értéket,

25 Ez ugyanis a korábban említett „kényszerű gyakorlati agnoszticizmus” miatt manapság elkerülhetetlen.

26 A nem racionális megalapozási formákkal itt nem kívánok foglalkozni, mert ezek nem alkalmasak arra, hogy mindenkit meggyőzzenek. Ilyen az intuícóra vagy evidenciára való hivatkozás, hiszen ha két ember két egymással összeegyeztethetetlen állítás igaz voltát látja be közvetlenül, anélkül, hogy érvekkel támogatná meg, aligha dönthetik el, melyiküknek van igaza. A tekintélyre történő hivatkozás sem járható út a számunkra. Isten tekintélyét most nem vehetjük igénybe, hiszen zárójelbe tettük létezésének kérdését. Ami az emberi tekintélyeket illeti: ha személyek vagy intézmények autoritásának kellene hinnünk, akkor esetleg használhatunk észérveket annak alátámasztására, hogy a szóban forgó személy vagy intézmény véleménye hitelt érdemlő, ez azonban már nem azonos az emberi jogok melletti közvetlen érveléssel. Ha a hagyomány tekintélyére hivatkozom, ennek ugyan lehet racionális alapja, hiszen ha talán nem értjük is a hagyomány minden elemének okát, az mindenképpen elfogadása mellett szól, hogy bevált, s eddig többé-kevésbé jól működött a társadalom. Tudunk azonban arról, hogy a hagyomány – zömmel spontán kulturális evolúció során, de egyre gyakrabban reflektáltan is – változik, fejlődik, bizonyos elemei az idők során célszerűtlennek bizonyulnak stb., s ez arra figyelmeztethet, hogy ne fogadjuk el kritikátlanul bármely elemét.

a társadalom működése a liberális értékek korlátozását kívánja

azaz – Dworkin híres kifejezésével élve – „aduknak” (*trumps*) minősülnek.²⁷ Ha lenne ilyen érvelésmód, akkor nyilvánvalóan újra kellene gondolnunk mindazt, amit eddig mondtunk.

Emberi jogtalanság –
Belgrád NATO-bombázás
másnapján, 1999
(*Profimedia*)

²⁷ Vö. Ronald DWORKIN: *Rights as Trumps = Theories of Rights*, szerk. Jeremy WALDRON, Oxford U. P., Oxford–New York–Toronto, 1985. 153–167.

Az emberi jogok lehetséges racionális igazolásait három csoportba lehet sorolni aszerint, hogy feltételeznek-e valamilyen önértéket, s ha igen, mit. Ennek megfelelően vannak *méltóság*alapú, *cél*alapú és *érdeke*alapú igazolások.²⁸ Az első esetében az emberi egyéneknek tulajdonítunk valamely vonásuk alapján önértéket, „méltóságot” s ennek alapján jogokat. A második esetében valami tőlük különböző dolgot tekintünk önértéknek, s úgy találjuk, hogy ennek az értéknek az érvényesüléséhez *eszközökként* olyan normákat kell előírni, amelyek közvetve vagy közvetlenül emberi jogok tiszteletét követelik meg. A harmadik igazolásmód nem értékekből indul ki, hanem azt állítja, hogy jól felfogott önérdékből vagyunk kénytelenek kölcsönösen jogokat tulajdonítani egymásnak.²⁹

Nézzük először a méltóság alapú igazolás problémáit, a teljesség igénye nélkül! Már az sem egyértelmű, hogy mi az a vonás, amely miatt az ember önértékkel bír. Ha például értelmét és/vagy szabadságát nevezik meg (ez utóbbin a döntéshozó képességet értve), akkor mi a helyzet azokkal, akik (magzatok, kómában lévők stb.) e vonásokkal még vagy már nem rendelkeznek? Ha valami ennél általánosabb vonást választunk, példának okáért az érdekekkel bírást, akkor viszont akár állatok vagy növények is jogok alanyaivá válhatnak, ami szintén súlyos elméleti problémákhoz vezethet. De mindettől függetlenül is felmerül a kérdés: *milyen magatartás* „következik” egyáltalán e vonások valamelyikének értékes voltából? *Mit jelent* „tisztelni” őket? Talán azt, hogy engedik e vonásokat érvényesülni? De ehhez miért szükségesek a mai világban elismert jogok? Hiszen értelmi tevékenységre egy rabszolga is képes, anélkül, hogy a személyes szabadsággal kapcsolatos legelemibb jogokat birtokolná! De ugyanez vonatkozik a szabadságra mint döntéshozó képességre is, amely nem tévesztendő össze a külső korlátoktól való mentességgel: egy fogságban tartott vagy jogokkal fel nem ruházott ember is képes akarati aktusokat végrehajtani. S az is kérdés, hogy a szóban forgó vonásokból miért éppen *jogok* „következnek”, nem pedig *kötelességek* (például a megismerőképességből az igazság keresésének kötelessége).

A legfőbb nehézség természetesen a „van–legyen” probléma, a tények és értékek közötti szakadék, az objektív értékek megalapozhatatlansága, amely lehetetlenné teszi, hogy az ember bármely lényegi vonásának meglétéből mint *tényből* ezzel kapcsolatos *teendőket* vezessünk le. Ám itt felmerülhet a következő probléma. A jelen írásban eddig mi is azt az álláspontot képviseltük, hogy (ha Istent zárójelben hagyjuk) fajunknak nincs semmiféle objektív „rendeltetése”, célok és értékeket csak emberek tudnak tételteni, saját preferenciáik alapján, s ezért bevallottan „önkéntesen”, pusztán az emberek többségének vélhető preferenciáival azonosulva választottuk célunkul a civilizáció megőrzését. Miért ne tehetné meg valaki, hogy ugyanilyen eljárással saját preferenciái alapján a civilizáció helyett történetesen éppen az egyéni emberi jogokat tekintse önértékeknek? Nos, elméletileg ennek semmi akadályja. Ám ha az illető azt szeretné, hogy az emberi jogok ekképpen „igazolt” tisztelete *tartós* legyen, generációk hosszú sorát jellemezze, akkor akarnia kell ennek *előfeltételeit* is, röviden szólva a civilizáció fennmaradását és virágzását, aminek biztosítása persze a jogok *korlátozását* kívánja, tehát az illető *gyakorlatilag* ugyanoda fog jutni, mint mi. Ha viszont az emberi jogokat abszolútként, még a civilizáció érdekével szemben is preferálandókként teszi meg önértékeknek, akkor ezzel legalább *implicit* beleegyezik abba, hogy a most élő és ezután születendő emberek olyan magatartásokat válasszanak, amelyek következménye az emberiség barbarizálódása vagy éppen megszűnése lesz. Ha ez nem zavarja, mert csak az emberi jogok korlátlan érvényesülése érdekli, akkor vitatkozni nem tudunk vele, a kétféle felfogás között az erőviszonyok fognak dönteni. Arra azonban nem hivatkozhat, hogy az általa ily módon tisztelt emberi jogok „erősebbek”

28 Ezek megfelelői – különböző elnevezésekkel – más szerzőknél is előfordulnak. Lásd például Leonard Wayne SUMNER: *The Moral Foundation of Rights*. Clarendon Press, Oxford, 1990. A következőkben csak igen röviden bemutatott három érveléstípussal részletesebben foglalkoztam egy korábbi írásomban (ahol a jogok méltóságra alapozásán kívüli két módszert konzekvencialistának, illetve kontraktualistának neveztem): Zoltán TURGONYI: *Possiamo fondare i diritti sulla dignità umana? Iustum Aequum Salutare*, 2010/4. 151–165. Ugyanitt érintettem azt a kérdést is, vajon ez az osztályozás lefedi-e az összes lehetséges racionális igazolási módot.

29 Természetesen a három típus közötti határok a valóságban elmosódhatnak.

a mi elméletünkben levezetettekénél, hiszen egyik esetben sem bírnak a jogok objektív értékkel, hanem emberi preferenciákon alapulnak.

Lényegében ugyanezt mondhatjuk el a céralapú igazolástípusról is, amelyhez a jelen cikkben általunk alkalmazott joglevezetés is tartozik. Itt is az a kérdés, hogy az eredményként nyert jogok tisztelete, vagy esetleg maga az az alapérték, amelyből levezetik őket, fontosabb-e a civilizáció fenntartásánál s így végső soron annak biztosításánál, hogy e jogok tényleges érvényesülésének előfeltételei tartósan létezzenek. A mi megoldásunk esetében ez nem áll fenn, hiszen a választott alapértékünk éppen maga a civilizáció. Ha viszont van valami, ami ez utóbbinál fontosabb, akkor ismét az előző bekezdés végén említett helyzet áll elő, vagy még ennél rosszabb is lehet (legalábbis a civilizáció szempontjából), hiszen például elképzelhető, hogy valaki alapértékül az emberi fajnak mesterséges intelligenciák által vezérelt robotokra való lecserélését választja, s az e cél függvényében megfogalmazott emberi kötelességekből nyilvánvalóan egészen másfajta jogok következnek (ha következnek egyáltalán), mint az általunk javasoltakból, s az illetővel megint csak nem tudunk vitatkozni, hiszen célja nem csupán más, mint a miénk, hanem a kettő kizárja egymást. Ugyanakkor itt is elmondható: *egyetlen* lehetséges választott alapérték sem lesz a miénknél „objektívebb”, hiszen ezt kizárja az objektív értékek hiánya, az univerzumnak az emberi értékek iránti közömbössége.

A harmadik igazolástípus (amely a szerződéselméletek bizonyos formáival áll rokonságban) arra a vélekedésre épül, hogy az egyéneket önérdükük kényszeríti egymás érdekeinek kölcsönös elismerésére, mert a kooperáció mindenkinek előnyös. Az ezzel kapcsolatos problémák (különösen a játékelméleti eszközökkel feltárható nehézségek) közismertek. De a mi számunkra most az a fontosabb kérdés, vajon igazolhatók-e ezen a módon *olyan* emberi jogok, amelyek felülírják a civilizáció érdekét. A válasz csak nemleges lehet. Akármilyen konkrét tartalmuk van az egymással egy (akár fiktívnek, akár valóságosnak gondolt, szűkebb vagy tágabb értelemben vett) „társadalmi szerződés” megkötésekor egyezkedő emberek érdekeinek, ez utóbbiak ugyanúgy csak szubjektív preferenciáikon alapulnának, mint az általunk választott alapérték. Objektív értékek mint alapok itt sem játszhatnának szerepet, hiszen ilyeneket nem feltételezhetünk. Nem lehet kijelenteni, hogy az összes „szerződő fél” egyenlően számító személyes érdeke vagy akár magának az eljárásnak a *fair* volta objektíve „értékesebb”, mint az emberi civilizáció tartós létezése.

nincsenek olyan emberi jogok, amelyek felülírják a civilizáció érdekét »»

KÖVETKEZTETÉS

A mondottak alapján nincs okunk felülvizsgálni az emberi jogok megalapozásának azt a módját, amelyet a jelen írásban javasoltunk. E mód azzal az előnnyel is jár, hogy nem maguk a jogok képezik a kiindulópontot, hanem előfeltételeik. Ha ezeknek s így magának a civilizációnak a fenntartandóságát hangsúlyozzuk a nevelés során, jelezve, hogy enélkül a jogok maguk sem lehetségesek, s épp ezért a jogokat nemcsak egymás, hanem előfeltételeik érdekében is korlátozni kell, s ez nem botrány, hanem a lehető legtermészetesebb dolog, akkor az egyén másképpen fog viszonyulni e korlátokhoz, mint napjaink nyugati világában, ahol először „elvezíthetetlen jogait” igyekeznek benne tudatosítani, aminek következtében méltánytalanságnak érzi egyéni szabadsága legkisebb külső akadályát is, és folyamatos frusztrációt él át,³⁰ ami persze növelheti a konfliktusok veszélyét. Talán volt némi igaza Richard Mervyn Hare-nek, a jeles angol analitikus filozófusnak, amikor azt állította, hogy a „Mik a jogaim?” kérdéssel kezdeni „recept a polgárháborúhoz”.³¹ ■

30 A nyugati (különösen az amerikai) közgondolkodás túlzott jogcentrikusságáról, s ennek az emberek mentalitására gyakorolt káros hatásáról lásd: Mary Ann GLENDON: *Rights Talk. The Impoverishment of Political Discourse*. Maxwell Macmillan, New York–Oxford–Toronto–Sidney–Szingapúr, 1993.

31 Idézi: J. R. PENNOCK: *Rights, Natural Rights and Human Rights. A General View = Human Rights*. szerk. J. Roland PENNOCK – John. W. CHAPMAN, New York U. P., New York–London, 1981. 8.